

Гендерні стереотипи: ролі та прагнення

Проаналізовано кореляцію таких елементів гендерних стереотипів як гендерні ролі та гендерні прагнення. Можливі моделі їхньої кореляції описані з позиції конструктивістського підходу до дослідження гендерних стереотипів.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, гендерні ролі, гендерні прагнення, стереотип.

Поняття «гендер» та «гендерний стереотип» порівняно нещодавно увійшли до змісту вітчизняних досліджень. Якщо західні дослідники послуговуються згаданими поняттями та працюють в руслі гендерних студій, починаючи з кінця 1950-х років (принаймні, саме поняття «гендер» було запропоноване американським психоаналітиком Р.Столлером ще 1958 р. [див.1,с.22]), то історія відповідних розвідок на українському ґрунті починається лише з 1990-их (хоча проблематику, дотично до гендерної, займалися також радянські психологи з початку 1980-их). Такий порівняно нетривалий період використання поняття, проте, не свідчить про брак відповідних праць. Скоріше, навпаки: різноманітність досліджень та зразків їхньої апробації (згадаймо хоча б вітчизняних дослідників проблеми: Т.Виноградова, Т. Говорун, І.Жеребкіну, О.Кікінежді, О.Кісь, Т.Марценюк, В.Суковату) призводить до необхідності впорядкування, класифікації, віднесення до відповідної галузі знання, – з тим, щоб зорієнтуватися в основних підходах до гендерної проблеми взагалі та гендерних стереотипів зокрема. Таке завдання актуальне також з огляду на наступні аспекти в аналізі гендерного питання.

По-перше, немає жодної єдності у визначеннях понять «гендер» та «гендерний стереотип». По-друге, дослідження проблематики здійснюється представниками різних дисциплін, зокрема, психології, педагогіки, соціології, лінгвістики, філософії тощо, що, у свою чергу, вимагає усвідомлення принципової розбіжності у деяких ключових аспектах гендерного питання. По-третє, важливо брати до уваги, що навіть в межах однієї дисципліни можливі різноманітні методологічні підходи. Нарешті, у зв'язку з використанням різних методологій та балансуванням на міждисциплінарних кордонах, доволі часто виникають суперечності між теоретичними висновками та емпіричною дійсністю.

Мета нашої статті – встановлення кореляції між гендерними ролями та гендерними прагненнями, які є складовими соціальних ідентифікацій та ідентичності особи, зміст яких визначається панівними гендерними стереотипами. Оскільки успішність реалізації мети пов'язана з проясненням аспектів, згаданих вище, маємо також намір окреслити власну позицію в загальних рисах.

Передусім, важливо розвести поняття «стереотип», «соціальний стереотип», «гендерний стереотип». Почнемо з того, що слова «стереотип», «стереотипний» тощо зазвичай викликають у нашому сприйманні подвійну реакцію: по-перше, це дещо набуває наслідок виховання, навчання, соціального співжиття тощо; по-друге, це те, що слід долати, оскільки воно не сприяє гармонізації життя. Це, однак, дещо звужене розуміння поняття, що пов'язано із особливостями його появи у науковій теорії.

Прийнято вважати, що поняття «стереотип» було перенесене з видавничої справи, де позначало виховання, літографську форму (кліше), з якої друкували певний текст. Перше визначення поняття було запропоноване 1922 р. американським дослідником В.Ліппманом, який розумів під «стереотипом» прийнятий в історичній спільноті зразок сприймання, фільтрації, інтерпретації інформації при розпізнаванні та впізнаванні довкілля, який заснований на попередньому соціальному досвіді [5]. Визначення можна вважати модельним для тих, які були запропоновані пізніше, тобто, Ліппманове уявлення про стереотипи лягло в основу подальшого розвитку теоретичних досліджень стереотипів узагалі та гендерних стереотипів зокрема, причому, представниками різних галузей наукового знання. Проте, суворо кажучи, це визначення не стереотипу взагалі,

а його різновиду – соціального стереотипу. З цим фактом, гадаємо, якраз пов'язані певні проблеми, які виникають на межі психологічного (що акцентує на біологічних факторах) та соціально-культурологічного (що апелює до соціокультурних факторів) тлумачення стереотипів та стереотипізації.

У зв'язку з цим пропонуємо розуміти «стереотип» максимально широко – як певну сприйняттєву, мисленеву чи поведінкову звичку людини. Таке широке тлумачення поняття передбачає, що можна розрізняти два своєрідні «рівні» стереотипного сприймання: «стереотипність першого порядку» та «стереотипність другого порядку».

Річ у тім, що не існує деякого гіпотетичного «нуля сприймання», тобто, неможливо встановити, коли починається сприймання як на онтогенетичному, так і на філогенетичному рівнях.

В історії науки були спроби теоретично обґрунтувати, що «рух сприймання» розпочинається з деякого «нуля». Наприклад, Локкова концепція «*tabula rasa*», згідно з якою, орган сприймання часто образно уявляють у вигляді чистого листа паперу. Однак, при ближчому розгляді виявляється, що дещо таки є даним до процесу заповнення порожнечі досвідом – сама чистота або «можливість-бути-заповненим», а якщо продовжувати образну аналогію, якщо ми маємо справу з реальним листом паперу, то дана шорстка структура, на якій залишатиметься графіт нашого олівця. Причому, звернімо увагу, що сама структура визначає, чи буде формуватися досвід, чи ні (адже неможливо писати кульковою ручкою по скляній поверхні). Таким чином, існує дещо до самого досвіду, що визначає сам спосіб формування та зміст досвіду.

Звідси, «стереотипність першого порядку» – це принцип, згідно з яким, зміст людського сприйняття визначається специфікою функціонування органа сприймання та структурою, яка утворена попередніми сприйняттєвими реакціями.

На користь такого розуміння свідчать численні приклади. Звернімо увагу: ніхто не буде заперечувати, що світ, як він фіксується органами чуття, не обов'язково є таким сам по собі. Наприклад, небо насправді не блакитного кольору – воно взагалі кольору не має, що добре видно, якщо подивитися на небо з «іншого» боку. Далі, якщо порівняти кольорову гаму нашого зорового сприймання з кольоровою гамою інших живих істот, то виявиться, що, до прикладу, бджоли сприймають світ як поєднання п'яти-семи кольорів, серед яких є ультрафіолетовий. І неможливо визначити, хто – людина чи бджола – сприймає світ адекватніше, бо «вистрибнути» за межі власного сприймання не може ніхто.

Таким чином, найважливішим є те, що позбутися стереотипності чуттєвого пізнання – «стереотипності першого порядку» – це означає вийти за межі самого людського способу буття. На таку стереотипність ми приречені.

«Стереотип» у розумінні В.Ліппмана пов'язаний, радше, зі «стереотипністю другого порядку», тобто, всього того, що стосується різноманіття детермінацій нашого сприймання: від очікування, що речі мають, окрім видимої перспективи, також приховану (наприклад, зворотний бік, який прямо пов'язаний своїми характеристиками з видимим боком) і аж до соціокультурної (засобами виховання, освіти, соціалізації, професійного досвіду) детермінації. Таким чином, «стереотипність другого порядку» – це соціокультурно зумовлена стереотипність та її найчастіше мають на увазі при осмисленні явища стереотипного сприймання світу.

Виходячи з таких міркувань, погодимося з наступним визначенням: «соціальний стереотип – це емоційно забарвлений, узагальнений, відносно стійкий, зумовлений суспільним і власним досвідом, різною мірою адекватний дійсності образ цілої групи людей» [3,с.8].

Поняття «гендерний стереотип» і структурно, і генетично залежить від поняття «соціальний стереотип», оскільки є різновидом останнього (поряд, наприклад, з етнічними, професійними, віковими тощо стереотипами). Запроваджене В.Ліппманом поняття лягло в основу багатьох західних досліджень 60–70-х рр. ХХ ст., аж поки у зв'язку з «активізацією феміністського руху та розвитком жіночих, а потім і гендерних досліджень, в центр уваги соціологів, психологів, філософів були висунуті соціостатеві аспекти стереотипізації суспільної свідомості» [4,с.25].

На сучасному етапі розвитку уявлень про гендерні стереотипи не існує згоди щодо визначення цього поняття. Зокрема, російська дослідниця Т.Рябова зазначає, що можна вести мову про, принаймні, три групи дефініцій. В першій групі акцент робиться на

особистісних (персональних) характеристиках чоловіків та жінок, друга група визначень наголошує на гендерних відносинах (або ж способах прояву поведінки чоловіків та жінок у суспільстві), третя група будується на концептах фемінності та маскуліності, тобто, містить, з точки зору Т.Рябової, найбільш універсальні дефініції, оскільки вони враховують і персональні характеристики, і вимоги щодо поведінки [6, с.3–4]. Виходячи з цього, ми розумітимемо під «гендерними стереотипами» «схематизовані, нормативні, узагальнені уявлення про чоловічі та жіночі ролі, образи чоловічості та жіночості відповідно до суспільних очікувань» [7, с.107].

Дослідження гендерних стереотипів можливо вести з різних дисциплінарних позицій: з позиції психології, педагогіки, соціології тощо. Однак, найважливішим дорогоказом для всіх повинна виступати наступна теза: гендерні стереотипи є утвореннями соціокультурного порядку, тобто, основною причиною особливостей (відмінностей) у сприйманні світу та в соціальній поведінці є не фізіологія (ширше, біологія) чоловіків та жінок, а специфіка виховання, навчання та поширені в суспільстві уявлення про те, як повинні себе поводити чоловіки та жінки [див. 1, с.22]. У зв'язку з цим, радянський психолог І.Кон ще три десятки років тому зробив висновок, що психологічних відмінностей між чоловіками та жінками значно менше, ніж прийнято вважати, а, отже, гендерні стереотипи мають соціокультурне походження [див. 4, с.31].

Зважаючи на це, можна припустити, що найбільшим евристичним потенціалом для дослідження гендерних стереотипів володіють саме соціальні дисципліни, для яких суспільні відносини, групові взаємодії є найпершим предметом аналізу.

У свою чергу, соціальні дослідження гендерних стереотипів можуть здійснюватися з різних методологічних позицій. Найбільш важливими методологіями називають: когнітивістський підхід (С.Бем, Д.Гамільтон, Дж.Оллпорт), який акцентує на гендерних відмінностях у пізнавальних здатностях; теорія соціальних ролей (Е.Іглі), відповідно до якої, сприймання чоловіків та жінок з боку суб'єкта залежить від традиційних соціальних ролей, які вони виконують; теорія соціальної ідентичності, представники якої К.Гуїчі, Г.Теджвел, Дж.Тернер узалежнюють процеси стереотипізації від групової ідентифікації (тобто, гендерні стереотипи виступають маркерами схожості та відмінності); теорія владних відносин (Л.Габін, М.Гудвін, С.Фіске), згідно з якою, стереотипи фемінності та маскуліності визначаються структурою владних відносин; конструктивістський підхід [див. 7].

На останньому слід зупинитися докладніше, оскільки, як зауважує автор та в цілому погоджуємося ми, його використання для дослідження процесів стереотипізації видається найбільш раціональним [7, с.109].

Представниками конструктивізму називають Дж.Батлер, П.Бергера, Г.Гарфінкеля, Т.Лукмана та інших. Підхід оформився у 1960–70-их рр. на ґрунті ідей, які дещо раніше розробляв австрійсько-американський соціальний мислитель А.Шюц. Однак, що цікаво, важливі складові конструктивістської методології можуть бути продуктивно співставлені з ідеями В.Ліппмана. Річ у тім, що для останнього принциповою позицією було те, що сприймання предмета детермінується вже наявним у свідомості знанням про нього [5, с.97], причому, факти не стільки отримуються із зовнішнього світу, як конструюються нашою свідомістю [Там само, с.96]. Також В.Ліппману належить спроба описати найважливіші функції соціальних стереотипів, які можуть бути перенесені на гендерні. Прослідкуймо це.

Із твердженням про детермінацію сприймання попередньо здобутих знанням можливо співставити фундаментальну для А.Шюца ідею, зміст якої в наступному: «... попередньою умовою будь-якої тематизації є те, що переживання, яке конструює тему, має свою власну історію, [випаданням в осад] (sedimentation) якої воно є. Будь-яке з таких переживань за своєю природою відсилає до переживань, що йому передують, з яких воно виникло та з якими воно співвідноситься» [8, с.244–245]. Тлумачення фактів як елементів, сконструйованих свідомістю, корелює з основними моментами конструктивістського підходу, як він поданий у праці П.Бергера і Т.Лукмана під симптоматичною назвою «Соціальне конструювання реальності». До прикладу, автори відзначають, що «... мова об'єктивує світ, перетворюючи *panta rhei* досвіду у зв'язний порядок. Встановлюючи цей порядок, мова реалізує світ у подвійному сенсі слова: вона його осягає і вона його породжує» [2, с.249].

Для реалізації мети нашої статті найбільш важливими є ті твердження П.Бергера і Т.Лукмана, які стосуються формування особи (свідомості, Я) в процесі соціалізації. Зокрема, автори дають важливе пояснення тому, звідки береться, так би мовити, первинний матеріал нашої свідомості, з позиції якого сприймається світ. Свідомість (або ж Я), відповідно до їхньої концепції, не є біологічною сутністю, а формується соціальним шляхом, завдяки діяльності так званих «значущих Інших»: «Я – це рефлексивна сутність, яка відображає установки, прийняті відносно неї передусім з боку значущих інших <...> найбільш важливим є той факт, що індивід приймає не тільки ролі та установки інших, але в ході цього процесу він приймає і їхній світ» [2, с.215]. Також важливим є зауваження авторів про те, що значущі Інші виступають агентами «первинної соціалізації», завдяки якій «у свідомості дитини відбувається абстрагування від ролей та установок конкретних інших до ролей та установок взагалі» [Там само, с.216]. Відзначимо особливо, що хоча у формуванні Я є вроджені засновки, однак, те Я, яке врешті-решт сприймається в якості окремої ідентичності, не є вродженим, а формується особливими соціальними засобами, відповідно до конкретної культури та соціального контексту [див.2, с.85].

Інтерпретуючи сказане в термінах, релевантних для реалізації мети статті, зауважимо, що ролі та прагнення (як складові соціальної ідентичності) формуються та закріплюються завдяки багаторазовому стереотипному некритичному наслідуванню. Оскільки гендерні ролі та прагнення теж є складовою соціальної ідентичності, їхня детермінація з боку гендерних стереотипів характеризується тими ж закономірностями, що й процес впливу соціальних стереотипів на соціальні ролі та прагнення.

Виходячи з усього, що було сказано вище, стає можливим окреслити основні моделі співвідношення гендерних ролей та гендерних прагнень у соціальній ідентичності особи. На нашу думку, таких моделей три:

а) Конфліктна модель 1: застарілі ролі (які засвоюються стереотипно) не відповідають прагненням, які виникають у свідомому віці під впливом нових соціальних обставин. Мова про те, що через виховання та навчання (тобто, засобами, передусім, «первинної соціалізації»), агентами якої виступають батьки, близькі, вихователі, вчителі тощо) хлопчики та дівчатка засвоюють зразки поведінки чоловіків та жінок, перелік вимог до себе як майбутніх дорослих тощо. В цій моделі «зміст стереотипів відповідає загальноприйнятим нормам старшого покоління, в якому відбувалась первинна соціалізація індивіда...» [7, с.110]. Однак, що важливо, водночас їхній зміст на рівні прагнень відповідає новим уявленням про гендерні ролі, жіночість, чоловічість, «які створює та відтворює суспільство в період вторинної соціалізації того ж індивіда» [Там само]. Беручи, до уваги, що «зміни гендерних стереотипів відбуваються значно повільніше, ніж зміни соціальних реалій» [6, с.4], тобто, ролі «не встигають» за прагненнями, таку модель можна розглядати в якості базової для західного суспільства. Саме така конфліктна модель, очевидно, стала підставою процесів емансипації впродовж останньої сотні років. Причому, йде мова як про гендерний вимір емансипації (сучасна жінка не бажає залишатися на традиційних ролях, коли приватна сфера діяльності домінує над публічною; сучасний чоловік прагне зайняти нішу, яка традиційно вважалася «жіночою»), так і про інші – расово-етнічний, соціальний, сексуальний тощо. Для України така модель теж є актуальною, оскільки традиційне багато в чому суспільство отримує «із Заходу» «повідомлення» про можливість «інакших», «нових» прагнень.

б) Конфліктна модель 2: нові ролі, які пропонуються під впливом нових соціальних обставин, вступають у суперечність зі стереотипно сформованими прагненнями. Річ у тім, що прагнення теж значною мірою формуються стереотипно засобами «первинної соціалізації». Таке формування починається ще на досвідомому рівні функціонування психіки об'єкта соціального (виховного) впливу та знаходить прояв, до прикладу, у тому, які іграшки призначені для дівчаток, а які – для хлопчиків, які види діяльності легітимні для одних та не є такими для інших тощо. На етапі «вторинної соціалізації», яка, в принципі, не завершується ніколи [див.2, с.224], соціальні обставини (або й дещо інше, наприклад, ідеологія чи мода) можуть обернутися таким чином, що вимагатимуть від індивіда виконання нової, незвичної для нього ролі, – тієї, якої він не прагнув, оскільки його «вчили» прагнути протилежного. Така ситуація властива, на нашу думку, сучасній українській дійсності. В гендерному вимірі це знаходить вияв у тому, що жінка не бажає приймати на себе нав'язувану західною ідеологією

роль самодостатньої (наприклад, завдяки успішній професійній діяльності) жінки, оскільки це вступає в суперечність із вихованими в неї прагненнями реалізуватися, передусім, як мати. Тому не дивним видається поширена в сучасній Україні практика, коли час материнства співпадає з часом вимушеного безробіття, оскільки шукати роботу «повинен» передусім чоловік. З боку чоловіка така модель знаходить вияв у тому, що він може не приймати пропозицію «негідної» чоловіка роботи від працівників центру зайнятості (нова роль, яка акцентує на рівноправності професій, не співпадає з вихованими прагненнями займатися «чоловічою» роботою).

в) Модель узалежнення: прагнення формуються відповідно до поширених у суспільстві ролей. Така модель притаманна так званім «традиційним» суспільствам, – і що традиційніша спільнота, то більшою мірою прагнення індивіда співпадають з ролями, які він «приміряє» на себе з раннього дитинства. Така модель, проте, зважаючи на динамічність соціальних, економічних, міжкультурних процесів, глобалізаційні тенденції тощо, все частіше поступається двом попереднім (особливо, у тих частинах світу, що тяжіють до європейських цінностей).

Висновок про можливість різних моделей кореляції між гендерними ролями та гендерними прагненнями залишає, проте, поза розглядом інші питання, які можуть бути перспективними для подальшого дослідження: наприклад, про причини співвиступання різних моделей в межах одних і тих же спільнот, про можливості еволюції від однієї моделі до іншої тощо.

Список використаних джерел

- Багичева Ж. Б. Гендерные отношения как условие социализации личности / Багичева Ж. Б. // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – 2009. – № 1. – С. 22–25.
- Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман. – М.: «Academia-центр», «Медиум», 1995. – 323 с.
- Квас О. В. Влияние этнических стереотипов на процесс межличностного оценивания: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія» / О. В. Квас. – К., 2003. – 20 с.
- Котлова Т. Б., Рябова Т. Б. Библиографический обзор исследований по проблемам гендерных стереотипов / Т. Б. Котлова, Т. Б. Рябова // Женщина в российском обществе. – 2001. – № 3–4. – С. 25–38.
- Липпман У. Общественное мнение / Уолтер Липпман / Пер. с англ. Т. В. Барчуновой; Редакторы перевода К. А. Левинсон, К. В. Петренко. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
- Рябова Т. Б. Гендерные стереотипы и гендерная стереотипизация: методологические подходы / Т. Б. Рябова // Женщина в российском обществе. – 2001. – № 3–4. – С. 3–12.
- Шумкова М. А. Методологические подходы к исследованию гендерных стереотипов / М. А. Шумкова // Вестник Удмуртского университета. – 2009. – № 3–1. – С. 107–116.
- Шюц А. Размышления о проблеме релевантности / Альфред Шюц // Шюц А. Избранное: Мир, священный смысл / Пер. с нем. и англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – С. 235–398.

Даниляк Р.П. Гендерные стереотипы: роли и стремления

Проанализирована корреляция таких элементов гендерных стереотипов как гендерные роли и гендерные стремления. Возможные модели их корреляции описаны с позиции конструктивистского подхода к исследованию гендерных стереотипов.

Ключевые слова: гендер, гендерный стереотип, гендерные роли, гендерные стремления, стереотип.

Danyliak, R.P. Gender stereotypes: roles and aspirations

A correlation of such elements of gender stereotypes as gender roles and gender aspirations has analyzed. Possible models of their correlation have described from the position of constructivism approach to gender stereotypes' research.

Key words: gender, gender stereotype, gender roles, gender aspirations, stereotype.

Практичні вияви ідеалів свободи в традиції іудаїзму

Розглянуто питання символізації ідеї свободи в практично-духовному аспекті іудаїзму. Виокремлено основні елементи цієї культової системи, в яких виявляється та розкривається віроповчальний зміст даного релігійного комплексу. Проаналізовано основні джерела релігійної літератури, в яких основним змістом є розкриття ідеалу свободи в традиційному для іудаїзму аспекті.

Ключові слова: свобода, релігійна практика, національна самоідентифікація, іудаїзм.

Аналіз складових релігійного комплексу, який проводиться з метою вияву сутнісних характеристики релігії як такої та виокремлення її функціональних особливостей в суспільстві та культурі, засвідчує сталу потребу у визначенні тих значимих ідейних складових, якими керуються представники конкретних релігійних громад не тільки в процесі задоволення релігійних потреб, що може бути досягнуто при відправі релігійного культу, але й у повсякденному житті, вплив на яке мають світоглядні настанови, сформовані в контексті конкретних культур та релігійних традицій. Для багатонаціональної української спільноти дане питання видається вкрай актуальним з огляду на те, що представники різних етнічностей та конфесій впливають на перебіг суспільних подій, й у такий спосіб збагачують соціальну та культурну палітру нашої держави. З огляду на це, вважаємо, що вивчення духовних традицій іудаїзму які є, за визнанням провідних дослідників релігієзнавчої проблематики, витоковою ідейною основою більшості світових релігій є вкрай необхідним. Іншим аспектом, який вказує на актуальність обраної теми, є сталий інтерес до феномену свободи, яка також являє собою предмет широких дискусій навіть поза науковою сферою. Перетин цих двох проблем дозволяє говорити про очевидну своєчасність вивчення таких складових релігії, в яких можна спостерігати вияв антропологічного та одночасно соціального, за своїм характером, елементів релігійного вчення, в праксеологічній площині.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняному релігієзнавстві здійснюється комплексний аналіз практичної складової релігійного комплексу іудаїзму, в плані виокремлення в його структурі тих елементів, які безпосередньо зорієнтовані на розкриття ідеї свободи.

Аналіз останніх досліджень засвідчує, що серед представників вітчизняної релігієзнавчої школи спостерігається сталий інтерес до розробки нових методологічних настанов та вивчення функціональних особливостей історичних форм релігії, які впливають на соціальну та політичну сфери життєдіяльності соціуму. В цьому плані особливо цінним є розробки А. Колодного, Л. Филипович, П. Яроцького та інших дослідників, які аналізують релігійний феномен у зв'язку з соціальними трансформаціями, які притаманні сучасному суспільству, і які можуть ставати предметом маніпуляцій в певні періоди розвитку України. Це підтверджує необхідність наукового вивчення означених процесів при дотриманні загальних принципів релігієзнавчої науки, які дозволяють дослідникам, зберігаючи об'єктивність, виявляти та аналізувати, важливі для сучасності, механізми впливу релігій на соціальну та культурну сфери. Така позиція знаходить місце у роботах М. Поповича, Л. Конотоп, В. Лубського, С. Харьковщенко, а серед закордонних вчених можемо виокремити праці Амора Гуора, Джуліана Ріверса, Шмуеля Тригана та інших [3].

Об'єктом дослідження є практична складова релігійного комплексу іудаїзму, а предметом література Песаху та Шавуота, як змістовного джерела для практичного вияву ідеалу свободи.

Мета дослідження полягає в аналізі основних письмових джерел канонічного збірника текстів Тори, «Магілот» та «Агади», а завданням виокремлення з основних положень іудаїзму, в практичній площині, тих складових, які торкаються проблеми